

УДК 342.6.

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.22>

ДУАЛІСТИЧНИЙ ХАРАКТЕР КОМПЕТЕНЦІЇ ВІЙСЬКОВО-ЦИВІЛЬНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ: ЩОДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Журавель Т.С.,

*суддя Сєвєродонецького міського суду Луганської обл.,
відряджена до Дніпропетровського районного суду*

ORCID: 0000-0002-0318-017X

e-mail: tz2143dnm@gmail.com

Журавель Т.С. Дуалістичний характер компетенції військово-цивільних адміністрацій: щодо постановки проблеми.

У статті висвітлено дискусійні питання дуалізму виконавчої влади в Україні та виокремлено проблеми дуалістичного характеру компетенції військово-цивільних адміністрацій. Зазначено, що з часу проголошення незалежності України і до нині навколо проблем організації виконавчої влади відбуваються політичні та правові дискусії. Наголошено, що витоки проблеми дуалізму виконавчої влади варто шукати з часу формування системи органів державної влади в Україні в 90-х роках ХХ ст. У вказаний період відбувалася як досить складна політична боротьба, так і пошук найбільш оптимальної моделі побудови системи органів державної влади, що, безумовно, позначалося на побудові вертикалі виконавчої влади, породжувало низку проблем, пов'язаних із дуалізмом влади. Наголошено, що проблеми дуалізму у сфері вищих органів влади породжували такі ж проблеми і у системі органів виконавчої влади та їх взаємовідносин із іншими видами публічної влади, зокрема з органами місцевого самоврядування. Проаналізовано та узагальнено проблеми у сфері взаємовідносин між місцевими органами публічної влади (місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування) та визначено наступні: концептуальні проблеми розмежування повноважень між окремими органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування, правові проблеми розмежування повноважень між окремими органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування; проблеми інституціонального характеру. Наголошено, що дуалізм простежувався й в ході функціонування військово-цивільних адміністрацій, хоча у даному випадку він мав дещо інший характер, що пов'язано із особливим правовим статусом останніх. Визначено особливості такого дуалізму. Наголошено на необхідності удосконалення правової бази функціонування військово-цивільних адміністрацій, проведення інституційних змін (пошук моделі, структури тощо), організації роботи, застосування нових форм і методів управління, проведенні подальших наукових досліджень.

Ключові слова: орган публічної влади, орган виконавчої влади, публічна адміністрація, дуалізм виконавчої влади, військово-цивільна адміністрація, компетенція військово-цивільної адміністрації

Zhuravel T. The Dualistic Nature of the Competence of Civil-Military Administrations: On the Formulation of the Problem.

The article highlights the controversial issues of executive branch dualism in Ukraine and highlights the problems of the dualistic nature of the competence of civil-military administrations. It is noted that since the proclamation of Ukraine's independence and up to now, political and legal discussions have been taking place around the problems of executive power organization. It is emphasized that the origins of the problem of executive dualism should be sought from the formation of the system of public authorities in Ukraine in the 90s of the twentieth century. During this period, there was a rather complicated political struggle and a search for the most optimal model of building a system of state authorities, which certainly affected the construction of the executive branch, and gave rise to a number of problems related to the dualism of power. The author emphasizes that the problems of dualism in the sphere of higher authorities

have caused the same problems in the system of executive authorities and their relations with other types of public authorities, in particular, with local self-government bodies. The author analyzes and summarizes the problems in the field of relations between local public authorities (local executive authorities and local self-government bodies) and identifies the following: conceptual problems of delimitation of powers between certain executive authorities and local self-government bodies, legal problems of delimitation of powers between certain executive authorities and local self-government bodies; institutional problems. It is emphasized that dualism was also observed in the course of functioning of civil-military administrations, although in this case it was of a slightly different nature, which is due to the special legal status of the latter. The author identifies the peculiarities of such dualism. The author emphasizes the need to improve the legal framework for the functioning of civil-military administrations, to carry out institutional changes (search for a model, structure, etc.), to organize work, to apply new forms and methods of management, and to conduct further scientific research.

Key words: public authority, executive authority, public administration, dualism of executive power, military-civilian administration, competence of military-civilian administration.

Постановка проблеми. Сучасна система влади та владних відносин в Україні є доволі складною та багатоаспектною. Суспільно-політичний, соціальний, економічний розвиток, зміна світоглядних орієнтирів соціуму суттєво впливають на процес владно-управлінської і державотворчої діяльності, часто засвідчуючи недостатність науково-теоретичних напрацювань та практичної роботи у вказаній сфері. Однією із таких проблем є дуалізм виконавчої влади в Україні, який простежується у всій ієрархії органів виконавчої влади. Зі створенням та функціонуванням військово-цивільних адміністрацій такий дуалізм простежувався і у їх компетенції. Хоча, безумовно, мав свої причини та особливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки науковцями напрацьовано значний доробок щодо проблематики правового регулювання та функціонування органів публічної адміністрації в зоні військового конфлікту, історії існування адміністрацій військово-цивільного характеру на території України в історичній ретроспективі, вивчення досвіду зарубіжного досвіду тощо. Це наукові дослідження С. Кузніченка, А. Манжули, Д. Мулявки, М. Нагірного, Б. Нойбергера, А. Октисюка, П. Погиби, А. Полутова, О. Правоторової, Р. Раїмова, І. Рущенко, М. Сіцінської, А. Сидоренка, О. Сікорського, В. Смоля, А. Сухорукової, І. Терлюка, Е. Тітко, М. Требіна, В. Філіпчука, В. Шандри, В. Шевченко, Є. Ярошенка та інших. З'явилися монографічні та дисертаційні роботи, низка наукових публікацій, у яких авторами проаналізовано, повноваження, компетенцію, функції військово-цивільних адміністрацій тощо. Разом із тим, проблематиці дуалізму їх компетенції не приділено достатньо уваги.

Метою статті є дослідження суті дуалізму виконавчої влади як в цілому, так і в межах функціонування військово-цивільних адміністрацій, причини та передумови його виникнення, можливі шляхи подолання низки проблем, які виникають у зв'язку із дуалізмом виконавчої влади, визначити особливості дуалістичного характеру компетенції військово-цивільних адміністрацій..

Виклад основного матеріалу. Саме поняття дуалізм (від латинського *dualis* – двоїстий) означає двоїстість, роздвоєність чогось [1]. Якщо говорити про державну владу, то дуалізм характерний для республік змішаного типу. У системі їх органів влади є всенародно обраний президент і відповідальний перед парламентом уряд. Виконавча влада, за наявності дуалізму, певною мірою поділяється між президентом і його адміністрацією з одного боку та прем'єр-міністром і урядом з іншого [2]. Такі тенденції є досить відчутними, а інколи й негативними, за умови належності президента і прем'єр-міністра до різних політичних сил.

Відповідно до теорії поділу державної влади визначення форми державного правління зумовлене обсягом володіння і використання повноважень виконавчої влади одним із вищих державних органів – президентом або урядом [3, с. 106]. Дублювання повноважень керівників вищих органів державної влади часто призводить до дисбалансу поділу влади, зосередження значного обсягу влади в руках глави держави, втрати відповідальності обох структур. Тому не випадково, що з часу проголошення незалежності України і до нині навколо проблем організації виконавчої влади відбуваються політичні і правові дискусії. Витоки проблеми дуалізму виконавчої влади можна простежити з часу формування системи органів державної влади в Україні в 90-х роках ХХ ст. Як відомо, із внесенням змін до Конституції УРСР 1978 року в Україні було введено посаду Президента України [4].

З цього часу Україна втратила риси парламентської республіки та набула рис республіки змішаного типу – парламентсько-президентської. 5 липня 1991 р. було прийнято Закон УРСР «Про Президента УРСР» (нині нечинний). Статус Президента відповідно у вказаному законі пройшов певну еволюцію від формулювання «найвища посадова особа» до остаточної редакції ст. 1 «найвища посадова особа Української держави і глава виконавчої влади» [5]. Те, що політична боротьба в Україні у зазначений період розгорнулася навколо тяжіння до президентської форми правління свідчить і Конституційний договір від 8 червня 1995 р. відповідно до ст. 19 якого Президент України визначався главою держави і главою державної виконавчої влади України [6].

З прийняттям Конституції України 28 червня 1996 року було закріплено модель змішаної (президентсько-парламентської республіки). Відповідно Президента визначено главою держави, що дало підстави говорити про нього як про уособлення держави і державної влади в цілому, а не певної гілки. Відповідно до ст. 113 Конституції вищим органом виконавчої влади в Україні визначено Кабінет Міністрів України [7].

Модель побудови як вертикалі державної влади в цілому, так і її виконавчої гілки зокрема продовжилася і після прийняття Конституції України. Так, 8 грудня 2004 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України» відповідно до якого Україна стала парламентсько-президентською республікою. У 2010 р. Рішенням Конституційного Суду України вказаний закон було визнано неконституційним [8] і відповідно Україна повернулася до президентсько-парламентської республіки. І лише у 2014 р. форму правління в Україні було повернуто до парламентсько-президентської республіки. Минаючи детальний аналіз політичної боротьби в Україні щодо прерогативи повноважень Президента та Верховної Ради щодо виконавчої влади, можемо відзначити, що це був досить складний шлях як політичної боротьби, так і пошуку найбільш оптимальної моделі побудови системи органів державної влади. І безумовно, це позначалося і на побудові вертикалі виконавчої влади і породжувало низку проблем, пов'язаних із дуалізмом влади.

За чинною Конституцією України (ст. 102) Президент України є главою держави і виступає від імені держави. Президент України здійснює державну владу як глава держави, домінуючи над законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади; визначає внутрішню і зовнішню політику відповідно до Конституції та законів; не входить організаційно в систему будь-якої гілки державної влади [7]. Разом із тим, питома вага повноважень Президента сконцентрована навколо виконавчої влади.

Д. Іманбердієв, аналізуючи їх характер, відносить Президента до «особливих суб'єктів» виконавчої влади [9]. У сфері виконавчої влади Президент має широкі повноваження, що поширюються на значну сферу державного управління. Відповідно до Конституції (ст. 102–112) він визначає внутрішню і зовнішню політику, створює органи виконавчої влади, визначає зміст і найважливіші напрями їх діяльності тощо [7].

Проблема місця Президента України в системі органів державної влади залишається і нині дискусійною. Так, він є главою держави, гарантом усіх конституційних інститутів. Як уже зазначалося, Президент, як глава держави, має повноваження виконавчої влади, але не входить у систему її органів, він наділений особливою формою влади – президентською. Але окремі науковці, зокрема і Д. Іманбердієв, відзначають, що де-факто Президент сконцентровує у своїх руках більше виконавчих повноважень, ніж прем'єр-міністр, наголошуючи на тому, що у цьому також може критися проблема дуалізму виконавчої влади [9, с. 52].

Проблеми дуалізму у сфері вищих органів влади породжують такі ж проблеми і у системі органів виконавчої влади та їх взаємовідносин із іншими видами публічної влади, зокрема з органами місцевого самоврядування. Органи виконавчої влади займають особливе місце в системі державної влади. Орган виконавчої влади – це організація, яка, будучи частиною державного апарату, має свою структуру, компетенцію, адміністративно-територіальний масштаб діяльності тощо. Вони утворені відповідно до законодавства, наділені правом виступати за дорученням держави, покликані в порядку виконавчої і розпорядчої діяльності здійснювати повсякденне керівництво господарською, соціально-культурною, адміністративно-політичною сферами, займатися міжгалузевим управлінням.

На думку дослідників, проблема такого дуалізму пов'язана із тим, що вітчизняна модель місцевого самоврядування на законодавчому рівні поєднує обидві концепції місцевого самоврядування – громадівську та державницьку. Хоча їх ідеї є часто діаметрально протилежними і на-

віть взаємовиключними. Дослідниками неодноразово зазначалося, що проблеми розмежування повноважень та взаємодії між органами місцевого самоврядування та місцевими органами влади існують із часу створення української моделі місцевої влади у 1992 р., коли відбулося так зване роздержавлення місцевих рад. [10, с. 153].

Аналізуючи причини вище вказаних проблем, І. Голосніченко наголошує, що вони виникають тому, що вказані органи часто вступають у конфлікти між собою через різне розуміння межі здійснення ними функцій та повноважень [11, с. 67]. В. Яцуба, В. Яцюк та інші науковці, аналізуючи вказану проблематику, також наголошують на наявності дублювання певних повноважень вказаних органів, тобто проблемі дуалізму уже на рівні місцевих органів влади [12, с. 28].

Тому незважаючи на те, що в державі було здійснено успішні реформи у сфері місцевого самоврядування, децентралізації влади низка проблем, пов'язаних зі здійсненням територіальними громадами права на вирішення питань місцевого значення залишаються у повній мірі невирішеними. Одна із них – це організація взаємовідносин між органами самоврядування та місцевими державними адміністраціями. Науковці зазначають, що однією із проблем, що породжує у тому числі й дуалізм виконавчої влади на місцях, є нечіткий розподіл компетенції органів місцевого управління та місцевого самоврядування на різних рівнях адміністративно-територіального поділу. Тобто між районними та обласними радами; між районними та обласними державними адміністраціями; між місцевими радами у разі входження адміністративно-територіальних одиниць одного рівня одна до одної [13, с. 16].

Аналіз праць науковців дав можливість окрім вищевказаних, виокремити ще низку проблем у сфері взаємовідносин між місцевими органами публічної влади (місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування). Це, зокрема: 1) концептуальні проблеми розмежування повноважень між окремими органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування 2) адміністративно-правові проблеми розмежування повноважень між окремими органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування; 3) проблеми інституціонального характеру.

Як бачимо, протягом усього періоду незалежності в Україні відбувається пошук досконалої моделі побудови системи органів публічної влади. Проблема її дуалізму залишається однією із ключових. Тому не випадково, що дуалізм простежується й в ході функціонування військово-цивільних адміністрацій, хоча у даному випадку він має дещо інший характер, що пов'язано із особливим правовим статусом останніх.

Аналізуючи дуалістичний характер компетенції військово-цивільних адміністрацій, В. Шевченко у дисертаційній роботі зазначила, що його специфічні риси пов'язані із особливим адміністративно-правовим статусом останніх. На думку авторки дослідження, дуалістичний характер компетенції військово-цивільних адміністрацій полягає у тому, що їх компетенція включає повноваження місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування з одного боку, а з іншого – правоохоронних органів у сфері забезпечення публічного порядку та безпеки [14, с. 7]. Погоджуємося із таким підходом, так вважаємо, що компетенцію військово-цивільних адміністрацій варто характеризувати саме із таких позицій.

У загальному значенні компетенцію визначають як сукупність встановлених в офіційній – юридичній чи неюридичній – формі прав і обов'язків, повноважень будь-якого органу або посадової особи, які визначають можливості цього органу або посадової особи приймати обов'язкові до виконання рішення, організувати та контролювати їх виконання, вживати у необхідних випадках заходи відповідальності тощо [15, с. 72]. Виходячи із цього, компетенцію органу публічної влади можна визначити як закріплену законом (або іншим нормативним актом) сукупність владних повноважень (прав і обов'язків), юридичної відповідальності і предмета відання (предмет діяльності, функціональне призначення). Поняття «повноваження» – це невід'ємна властивість, базова складова поняття «компетенція». Як уже зазначалося у попередніх розділах роботи, повноваження військово-цивільних адміністрацій – це сукупність юридично закріплених за цими державними органами та їх посадовими особами прав та обов'язків.

Отже, аналізуючи дуалістичний характер компетенції військово-цивільних адміністрацій, варто зупинитися на характеристичі її окремих владних повноважень, предметів відання тощо. Повноваження військово-цивільних адміністрацій передбачені ст. 4 профільного закону. Аналіз вказаної статті дає підстави зробити висновок про характер спрямування повноважень. З одного боку вони спрямовані на врегулювання питань, що виникають в діяльності місцевої громади в мирний

час, а з іншого – на вирішення завдань, наближених до воєнного стану держави, пов'язаних із забезпеченням публічного порядку та державної безпеки.

На час функціонування військово-цивільної адміністрації в більшості структурно склалися із таких підрозділів: 1. Структурні підрозділи (несамостійні): відділ з питань розвитку територій, відділ бухгалтерського обліку і звітності, управління з питань персоналу, організаційної роботи, документообігу та контролю, відділ з питань правової роботи, сектор з питань реєстрації місця проживання фізичних осіб, архівний сектор, відділ економічного розвитку та інфраструктури, відділ з питань надання адміністративних послуг, відділ з питань державної реєстрації, відділ з питань оборонної, мобілізаційної роботи, цивільного захисту та взаємодії з правоохоронними органами, сектор військового обліку; 2. Самостійні структурні підрозділи військово-цивільної адміністрації: служба у справах дітей, управління містобудування, архітектури та житлово-комунального господарства, фінансове управління, відділ освіти, культури, молоді та спорту, управління соціального захисту населення.

Як бачимо, така структура, з одного боку, дозволяє виконувати низку завдань, покладених на такі органи відповідно до чинного законодавства в умовах, що склалися на відповідних територіях, з іншого, наявність певних відділів чи секторів підтверджує дуалістичний характер компетенції.

Відповідно до п. 15 ст. 4 Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» військово-цивільні адміністрації здійснюють управління закладами освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, оздоровчими закладами..., організацію їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення. Відповідно до п. 1 ст. 4 Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» військово-цивільні адміністрації здійснювали підготовку, затвердження та реалізацію програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування. [16].

В період їх функціонування важливу увагу приділялося розвитку інформаційного простору, забезпеченню доступу до неупереджених джерел інформації (функціонування офіційних веб-сайтів, на яких систематично висвітлювалася інформація щодо їх діяльності, важливих подій в громаді, зміни в законодавстві, оголошення тощо).

Значна увага також приділялася реалізації програм, спрямованих на розвиток громадянського суспільства: залучення мешканців до процесу розроблення проєктів рішень та їх прийняття щодо вирішення питань розвитку громади та контролю за їх виконання, сприяння соціальної згуртованості громади та співпраці з інститутами громадського суспільства щодо вирішення питань місцевого значення тощо. Як бачимо, здійснюючи визначені законом повноваження, військово-цивільні адміністрації виконували функції, притаманні місцевим державним адміністраціям та органам місцевого самоврядування. На зміст роботи, види заходів, форми і методи, напрямки реалізації повноважень, безумовно, впливала ситуація, пов'язана із прилеглистю до бойових дій.

Що стосується дуалістичного характеру компетенції, пов'язаної із сферою повноважень правоохоронних органів у сфері забезпечення публічного порядку та безпеки, то варто відзначити, що така робота була спрямована на забезпечення захисту прав і свобод громадян, законності та правопорядку.

Робота військово-цивільних адміністрацій здійснювалась також за такими напрямками: захист соціальних прав громадян; захист майна всіх форм власності від злочинних посягань; здійснення заходів щодо посилення законності і правопорядку, боротьби зі злочинністю, у тому числі з економічною; створення обстановки відкритості, гласності, прозорості у роботі поліції; попередження бродяжництва, правопорушень та злочинів серед неповнолітніх тощо. Також реалізуючи компетенцію у вказаній сфері, військово-цивільні адміністрації здійснювали заходи, спрямовані на забезпечення комендантського часу; наявності у громадян відповідних посвідчуючих та дозвільних документів; організації перевірки документів, що посвідчують особу; здійснення заборонних заходів щодо руху громадян та транспортних засобів у певний час та на певній території; організації контролю за роботою підприємств телекомунікацій; встановлення обмежень щодо торгівлі зброєю, сильнодіючими хімічними та отруйними речовинами, алкогольними напоями; встановлення порядку використання сховищ, споруд та інших об'єктів для захисту населення, а також для задоволення потреб безпеки; організації евакуації населення з місць і районів, небезпечних для проживання тощо.

Окрім того, підзаконними актами Збройних Сил України (наказ від 02.04.2019 № 131) передбачено низку напрямків військово-цивільного співробітництва, які реалізують військово-цивільні

адміністрації: забезпечення підтримки дій військ; забезпечення цивільно-військової взаємодії; забезпечення підтримки цивільного середовища, що передбачають широкий спектр певних заходів [17].

Висновки. Як бачимо, військово-цивільні адміністрації поєднують у своїй діяльності повноваження органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та правоохоронних органів, що стосується питань забезпечення та охорони правопорядку на ввірених територіях. Виходячи із цього, військово-цивільні адміністрації мають складну організаційну структуру, відрізняються від місцевих державних адміністрацій більш широким спектром повноважень і сфер відання. Це, перш за все, стосується цивільно-військового співробітництва в умовах реальних бойових дій. Нині як у наукових, так і політичних продовжується дискусія з приводу моделі функціонування таких органів, їх компетенції, повноважень тощо. Учасники дискусій приходять до спільної думки щодо необхідності удосконалення правової бази, проведення інституційних змін (пошук моделі, структури тощо), організації роботи, застосування нових форм і методів, що, безумовно, потребує подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дуалізм. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgibin/u/book/sis.pl?Qry>.
2. Енциклопедія державного управління: у 8 т. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. К.: НАДУ, 2011. Т. 1: 2011. 748 с. URL: https://ipa.karazin.ua/wp-content/uploads/2021/02/tom1_1.pdf.
3. Авер'янов В. Дуалізм виконавчої влади у світлі конституційного удосконалення форми державного правління в Україні. *Вісник Конституційного суду України*. 2010. № 3. С. 106–115.
4. Конституція (Основний Закон) УРСР, прийнята 20 квітня 1978 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text>.
5. Про Президента УРСР. Закон УРСР від 5 липня 1991 року № 1295-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1295-12#Text>.
6. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні... від 8 червня 1995 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
7. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96->.
8. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV. Рішення від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10#Text>.
9. Іманбердієв Д.Ч. Дуалізм виконавчої влади в Україні: природа та шляхи його подолання. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Серія: Політичні науки. 2015. № 4. С. 47–54.
10. Сисоєва В.Г. Актуальні питання взаємодії органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій. *Наукові записки. Серія «Культура і соціальні комунікації»*. 2012. Вип. 3. С. 151–158.
11. Голосніченко І.П. Адміністративне право України (основні категорії і поняття). К., 1998. 98 с.
12. Адміністративно-територіальний устрій України. Шляхи реформування: монографія. Яцуба В.Г., Яцюк В.А., Матвіїшин О.Я та ін. К.: Геопринт, 2007. 366 с.
13. Макаров Г.В., Держалюк О.М., Каплан Ю.Б. Взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування у межах нової системи територіальної організації влади в Україні. К., 2011. 54 с.
14. Шевченко В.Й. Адміністративно-правовий статус військово-цивільних адміністрацій. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07. Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2019. 215 с.
15. Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки». К: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. 152 с.

16. Про військово-цивільні адміністрації. Закон України від 3 лютого 2015 року № 141-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text>.
17. Про затвердження Тимчасової настанови з цивільно-військового співробітництва у ході підготовки та застосування Збройних Сил України. Наказ НГШ Збройних Сил України від 02.04.2019 № 131. URL: <https://sprotyv7.com.ua/wp-content/uploads/2022/04>.